

Вовчок Марко

Інститутка

Марко Вовчок

Інститутка

«Public Domain»

1860

Вовчок М.

Інститутка / М. Вовчок — «Public Domain», 1860

© Вовчок М., 1860
© Public Domain, 1860

Содержание

I	5
II	6
III	8
IV	9
V	10
VI	11
VII	12
VIII	13
X	14
IX	15
Конец ознакомительного фрагмента.	16

Марко Вовчок

Інститутка

Т.Г.Шевченку

I

Люди дивуються, що я весела: надійсь, горя-біди не знала. А я зроду така вдалася. Уродись, кажуть, та і вдайся... Було, мене й б'ють (бодай не згадувать!) — не здержу серця, заплачу; а роздумаюсь трохи — і сміюся. Бува лихо, що плаче, а бува, що й скаче, — то так і мое лишенько. Якби мені за кожною бідою моєю плакати, досі б і очі я виплакала. Батька-матері не зазнаю: сиротою зросла я, при чужині, у людях. Хоч не було діла важкого, — так забували про мене, чи я не голодна, не холодна, чи жива я...

На десятиліттях взяли мене в двір. Стара пані була не що, сумирна собі, — може, тому, що вже блаженка була, ледве ноги волочила, а заговорить — тільки шам-шам, одразу й не розбереш; так куди вже бійка! не на умі. Увесь день на ганочках; нічка йде — охає та стогне. А за молодого віку, славлять, вигадочки були чималі і в неї... та треба ж колись і перестати.

За мене, то вже в дворі жили ми спокійненько; одно було горе, що з двору й ступити не пустять. Хіба вже на велике свято, що до церкви одпросимось, а в неділю й не думай. "Розволочитесь, — було, каже пані гніваючись, — не пущу!.. Не той ще вік ваш, щоб бога пильнувати: ще матимете час, — не зараз вам умирати".

Сидимо, було, день при дні у дівочій та робимо. А тихо коло тебе, як зачаровано. Тільки пані зоха або хто з дівчат на ухо за чим озветься, котора зітхне з нуду. Докучає, було, та робота, докучає, — аж пече; та що вradiш? Спасибі хоч за те, що не б'ють десять раз на день, як от по інших чуємо.

А як коли, то, було, звеселіємо не знать чого. Веселенько нам, — аж серце трепече! Коли б воля, заспівав би так, щоб і на селі лунало... Не всмілимось!.. І зглядуємось, та сміх нас так і бере. То одна моргне бровою, а друга їй одморгує; то прив'яжуть тую до стільчика косою; інша зскочить та почне вистрибувати дибки-дибки, щоб пані не почула, — крутиться, вертиться, тільки рукава май-май-май... Чого, було, не виробляємо!

У старої пані не було роду, окрім мала собі унучечку, — у Києві обучалась у якомусь там... от коли б вимовити... ін-сти-ту-ті... Було частенько до старої листи шле; а стара тії листи щодня вичитує, — і поплаче над ними, і попосміється. Коли пише унучечка, щоб уже приїздити за нею та додому забирати... Мати божа! увесь будинок зворухнувся: білити, мити, прибирати!.. Панночки сподіваємось! Панночка буде!

Стара пані немов одужала: коливає з кімнати до кімнати, виглядає у кожне віконце на шлях і нас туряє за село дивитись, чи не їде панночка. А нам того й треба. Ми за той тиждень, що її виглядали, сказать, нажилися. Шлють, то біжимо-летимо... Весело зочити степ, поля красні!. Степ зелений наче втікає в тебе перед очима далеко кудись, далеко... Любо на волі дихнути!

Квіток, було, назриваєм та позаквітчуємось, як молоді, та до самого двору тими вінками величаємось. А вступаючи в двір, схопимо з себе, позакидаємо, — та так було жалко тих вінків кидати, так жалко!

II

Діждали панночки, приїхала... І що ж то за хороша з лиця була! І в кого вона така вродилася! Здається, і не змалювати такої кралі!.. Стара як обійняла її, то й з рук не випускає; цілує, й милує, та любить. І по кімнатах водить, усе показує, усе розказує; а панночка тільки обертається туди-сюди та на все цікавим оком спзирає.

Посадовила її стара за стіл. І плаче, і радіє, і розпитує, і частує: "Може, тобі того з'їсти? може, того спити?" Наїджів, напйтків понастановлювала; сама сіла коло неї, — не надивиться. А панночка усе прибира, наче той горобець, хутенько й чистенько. Ми з-за дверей дивимось на них і слухаємо, що то панночка говоритиме, — чи не дійдемо, які там у неї думки, яка вдача, звичай.

— Яковось-то жилося тобі, серденько, самій? — питає стара. — Ти мені не кажеш нічого.

— Ай, бабусечко! Що там розказувати! Нуда така!

— Вчили багацько?.. Чого ж вивчили тебе, кришко?

— От захотіли що знати!.. Добре вам, бабуню, було тут жити на волі; а що я витерпіла за тим ученням!.. І не нагадуйте мені його ніколи!

— Голубочко моя!.. Звісно вже — чужі люди: обижали тебе дуже... Чому ж ти мені зараз сього не прописала?

— Що се ви, бабуню? Як можна?.. Зараз дознаються..

— Бідолашечко моя!.. Скажи ж мені, як тебе там кривдили тії невірні душі?

— Ох, бабусечко! І морено, й мучено нас — та все дурницею. І те вчи, і друге, й десяте, й п'яте... товчи та товчи, та й товчи!.. Нащо мені те знати, як по небу зорі ходять або як люди живуть поза морями та чи в їх добре там, та чи в їх недобре там? Аби я знала, чим мені себе між людьми показати...

— Та нащось же учаться люди, моє золото. От і наші панночки — на що вже бідота, та й ті верещать по-французькій.

— Е, бабуню!.. — защебетала панночка. — До французької мови і до музики добре і я бралась, — до танців тож. Що треба, то треба. На се вже кожний уважає, кожен і похвалить; а все інше — тільки морока... Учись та й забудь! І тим, що учать — нуда, і тим, що вчаться — біда. Багацько часу пропало марно!

— Так як же оце? Погано вчать?

— Кажу ж вам, що й нудно, і погано, й марно. Вони тільки й думають, як би їм гроші виплатили, а ми думаємо, як би хутче нас на волю випустили... Чого ж ви задумались, бабусю?

— Та то, серденько, що гроші брали за тебе добрі, а вчили погано. Що ж, як ти далі і все позабуваєш?

— Чи подоба ж се, бабуню? Бог із вами! Як же б то між гостями або в гостях позабувати музику, або танці, або хоч би й мову французьку?.. А про ту заморську нісенітницю, то я в одно ухо впускала, а в друге випускала, та й зовсім-таки не знаю. Цур їй!

— А як же часом хто в тебе питає, як там тії зорі по небу ходять, або що? Люди й осудять зараз: вчилася, та й не тямить!

— Та що се ви, бабусю? Та се я тільки вам призналась, що не знаю, а чужі зроду того й не дошмираються, нехай хоч цілий день питають. Я зо всього викручусь, іще й їх оступачу, — он як, бабусю! Хочете, я вам заспіваю? Слухайте!

І заспівала, затягла, — наче тее срібло пересипається. Стара її цілувати: "Серденько моє! Втіхо моя!" А панночка до неї ласиться та просить:

— Купіть мені, бабусечко, по новій моді убрань хороших!

— Про се не турбуйся, дитя моє. Буде в тебе всього. Ти в мене будеш царівна над панночками!

Ми, дівчата, ізглядуємось: чого там панночки нашої не навчено! А найбільш, бачця, людей туманити!

III

— Ходім лишень, голубко, — говорить стара пані, — я хочу, щоб ти собі обрала котру дівчину. Та й веде її до нас. Ми од дверей та в куток, та купюю в куточку й збилися.

— Се ваша панночка, — промовляє до нас пані. — Цілуйте її в ручку.

Панночка, чи глянула на нас, чи ні, простягла дві пучечки поцілувати.

Стара всіх нас показує, — се Ганна, а се Варка, а се Домаха...

— Боже мій! — аж крикнула панночка, разом стрепенувшись і в долоні сплеснувши: — Чи зуміє ж хто з вас мене зачесати, ушнурувати?

Стоїть і руки заложила, і дивиться на нас.

— Чому? — каже стара. — Зуміють, серце. А ні, то навчимо.

— Як тебе зовуть? — питає мене панночка та, не слухаючи мене, до панії: — Ся буде мені!

— Так і добре ж; яку схочеш, серце: нехай і ся. Гляди ж, Устино (на мене), служи добре, — панночка тебе жалуватиме.

— Ходім уже, бабуню; годі вже! — перехопила панночка; сама скривилась і перехилилась набік, і очі чогось заплющує, і з місця зривається, — от стемнений кіт, як йому з люльки в вуса пихкають...

— Треба ж, голубко, — каже стара, — її на розум навчити: се дурні голови. Я скажу те, а ти що друге, то й вийде з неї людина.

— Шкода, бабуню, що спершу їх не вчено! Тепер порайся! Було яку віддати до міста.

Та й говорять собі, наче про коней, або що.

— Ой, Устечко! — журяться дівчата, — яково-то буде тобі, що вона така непривітна!

— А що ж, — кажу, — дівчата! Журбою поле не перейдеш, та й од долі не втечеш. Яково буде — побачимо.

Та й собі задумалась.

IV

Увечері кличуть: "Іди до панночки — розбирати". Ввійшла; а панночка стоїть перед дзеркалом і вже все зриває з себе.

— Де се бігала? Швидше мене розбирай!.. Швидше: я спати хочу!

Я розбираю, а вона все покрикує на мене:

— Та хутче ж бо, хутче! Кинулась на ліжко:

— Роззувай!.. А вмієш ти волосся звивати? — питає.

— Ні, не вмію.

— Боже мій! Горе моє! Яка ж вона дурна!.. Іди собі!

Дівчата вже мене дожидають:

— А що, Усте? Що, сестрице? Яка вона, голубко? Що їм казати?

— Дурна я, — кажу, — дівчата, бо не вмію кіс ізвивати!..

V

Другого дня ранесенько прокинулась наша панночка. Умилась, прибралась, оббігла усі будинки, увесь двір, і в садку була. Така веселенька.

— Дома я! — каже. — Дома! Усе мені вільно!

Цілує стару панію та раз у раз питає:

— Чи скоро в гості поїдемо, бабусечко? А коли гості до нас наїдуть?

— Та нехай же я перше сама тобою натішусь, рибко, нехай на тебе надивлюся!

— Та коли ж то вже я діждусь, бабуню! В мене тільки було й думки, що приїду додому — весело буде, людно, музики, танці... Бабусенько мила, люба!

— Ну, добре, пташко! Нехай трошки приберемось, та тоді вже зараз і гостей проситиму.

Почалось прибирання теє. Стара скрині з комори викочує та оксамити, рубки тонкії вибирає, та кроїть, та приміряє на панночку. Панночка аж підскакує, аж із радощів червоніє. То до одного дзеркала скочить, то у друге зазирає; склянку води візьме, то й там любує, яка вона хороша. То заплете коси, то розплітає, то стрічками перев'є, то вквітається...

— Ах, бабусечко, — було викрикне, — коли вже я в атласову сукню вберуся?

— Як заручишся, дитино моя, — одказує стара. — Дам тебе за князя чи за графа, за багатиря всесвітнього!

А панночка й голову задерла, і виступає так, наче вже вона княгиня великородна.

Та тільки в них і мови було, що князі та пани вельможніі. Було, і к весіллю зовсім приберуться, і будинки поставляють кам'яні, і коней вороних позапрягають, — аж лихо! Пересипають такеньки, пересипають, — панночка й зітхне:

— Що, бабуню! Тільки говоримо... І досі ще нікого в нас не було!

— Та зажди ж бо трохи: наїде такого, що й не потовпляться.

VI

Та й справді перхнуло до нас гостей, — як на погориджу. Одні з двора, а другі у двір. Нема нам ні сну, ні спочивку: бігаємо, вслугуємо, клопочемось з ранку до вечора. Часом така юрма їх ужене, що дивуємось, яких-то вже між ними панів нема! Все тее регочеться, танцює, їсть, п'є; все тее гуляще, дак таке випещене! Інша добродійка у двері не втовпиться. А паничів що то в нас перевернулось! Аж роєм коло нашої панночки звиваються, — так, як ті джмелі, гудуть. Обійшла либонь вона їх усіх, — кого словами, а кого бровами: одного на здоров'я любенько питає; другому жалиться, що без його чогось їй смутно та дивно; которого коло себе садовить, скажи, начеб свого посім'янина. Бідахи розкохались, аж зовсім подуріли, з лиця спали, схнуть. День у день наїздять до нас, одно одного попереджаючи та зизим оком накриваючи. Чи так вона всім до душі прийшла, чи не було їм тоді чого іншого розважитись, тільки так комахою й налазять і налазять. Бо, бач, чим їм у світі розважитись? Як свій молодий вік собі скрасити?.. Солодко з'їсти, п'яно спити, хороше походити, — а більше що?

VII

Потроху та помалу усе панночка на свій лад перевернула, — життя і господарство.

— Покиньте ж бо, покиньте, бабуню, плести! Хіба нікому в вас діла робити? Хто приїде, а ви все за чулкою манячите, наче прислужниця, абощо.

— Та нудно без роботи, дитино! — одказує стара.

— Візьміть книжку почитайте.

— Що я читатиму? Я вже не бачу читати.

— То так погуляйте, тільки, голубочко, не плегіть! Ви мені лучче око викольте тим дротиком!

— Та добре ж, добре, угамуйся!

Покине плести стара й нудиться. Убрала її панночка у чіпчик з стрічками рябенькими та й посадовила на крісlecky серед кімнати. Приїдуть гості — вона наготові, привітає їх.

Стара вже світом нудить, а панночка втішається:

— Як славно, бабусечко, як славно, як у нас велично та пишно!

VIII

Нас, дівчат, усіх гаптувати посадовила. Сама й учить та раз по раз надбіга, чи шиємо. І обідати йдемо, то вона хмуриться і свариться.

Далі вже що день, то вона сердитіша; вже й лає; часом щипне або штовхне стиха... та й сама почервоніє як жар, — засоромиться. Поки ж тільки не звичилася; а як оговталась, обжилася, то пізнали ми тоді, де воно в світі лихо живе.

Прийду, було, її вбирати, то вже якої наруги я од неї не натерплюся!.. Заплітаю коси — не так! Знов розплітую та заплітаю, — знов не так! Та цілий ранок на тому пробавить. Вона мене й щипає, і штирхає, і гребінцем мене скородить, і шпильками коле, і водою зливає, — чого, чого не доказує над моєю головонькою бідною!

Одного разу дожидали в нас полкових з міста. Двір замели ще звечора; у будинку прибрали, як ік великодню. Сіла панночка зачісуватись... Лишечко ж моє! Лучче б жару червоного у руку набрала, як мені довелось туманіти коло її русої коси!.. І така, і онака, і геть-пріч пішла, і знов сюди поступай; і пхати мене, і наскакувати на мене, — аж я злякалась! Та репече, та дзвякотить, та тупоче-тупоче, а далі як заплаче!.. Я в двері, а вона за мною в сад: "Я тебе на шматки розірву! Задуш тебе, гадино!" Оглянусь я на неї, — страшна така зробилась, що в мене й ноги захитались. Вона мене як схопить за шию обіруч!.. Руки холодні, як гадюки. Хочу скричати, — дух мені захопило, так і рухнула коло яблуні, та вже од холодної води прокинулась. Дивлюсь — дівчата коло мене скупчились, білі усі як крейда. Панночка на стільчику розкинулась, плаче; а стара над моєю головою стоїть і так то вже мене лає, така вже люта, — аж їй у роті чорно.

— Що ти накоїла, ледащо! Як ти сміла панночку гнівити? Я тебе на Сибірю зашлю! Я тебе з світу зжену!

А панночку вмовляє:

— Не плач, не плач, янголяточко моє: сліз твоїх вона не годна! Ще занедужаєш, боже борони, чого! Бач, рученьки холоднісінькі. Буде-бо вже, буде! Нащо сама берешся? Мені внось, що тобі не вгодно.

— А тобі, ледащице (знов свариться на мене), — а тобі буде!..

Та й не-знаю, як ще другої біди вбігла, що мене не бито. Мабуть, того, що вже дуже була я слаба, — так пані тільки ногою мене совманула та зараз і звеліла дівчатам до хати однести.

Дівчата підняли мене й понесли, а в хаті так і впади коло мене плачучи:

— Устино, серденько! Оплакана годинонька твоя!.. Мати божа! За що се над нами таке безголов'ячко?

Х

Одного ранку лежу я та думаю, коли в хату вбігла Катря.

— Іди, иди, хуленько иди, Усте!

— Куди йти?

— До панночки, до паніі! Та хуленько ж бо, Усте! Послали по тебе, щоб зараз ішла. Панночка пожалувалась на тебе старій, що ти вже зовсім одужала, та не хочеш робити, служити. Іди ж бо, йди!

— Як же йти, Катре, не здолюю я по землі ступати!

— Я тебе доведу, голубко! Зможися, щоб іще гірш тобі не було. Ходім-бо, ходімо!

Ледве я доплелась до будинку. На порозі стріла панночка.

— Чого се ніжишся? Чому не йдеш служити? Ледащо ти! Постривай! Я тобі таку кару вимислю, що ти й не бачила й не чула.

Та кричить же то, боже! Аж задихалась, штовхає мене, за рукав смикає... Годинонько ж моя! Як вона охижіла, яке страшне зробилося в неї те личко гожеє!..

На той крик і пані не задлялась прилізти... Давай мене лаяти. Ще нахвалялась і бити. А ми, спасибі богу, того не дознавали од неї, поки не вселилась панночка. Всчалися тоді в нас карності щоденні, щоденний плач. Чи хто всміхнеться (не часто всміхалися!) — панночка біжить до старої: "Бабуню, мене не шанують!" Чи хто заплаче: "Бабуню, діла не роблять, та ще й плачуть!" Та на всіх такеньки вадить та й вадить навадниця наша. А стара лютує, нас карає, — молодий вік ізгадала!

ІХ

Цілу весну мене теплим молоком напували, поки я трохи оченьпала.

Лежу сама, — усі на панщині, — лежу та все собі думаю:

"Таке молоде, а таке немилосердне, господи!"

У хаті холодок і тихо; стіни білі й німі; я сама з своєю душею. Вітерець шелесне та прихилить мені у віконце пахучий бузок. Опівдня сонячний промінь гарячий перекине через хату ясну стягу трепечущу... наче мене жаром обсипле. Душно мені, дрімота, а сну немає. І так усе сама-самісінька із своїми думками — як у світі жити! Рада, було — боже мій, як рада! — коли зашумить садок, стемніє світ і загурчить дощ об землю!.. От, чую, щось затупоче... регіт і гоміц... у хату до мене зграя дітей усипле. Веселі, червоні; вітають мене; вприскають мене дощем. Із себе; пнуться на вікно, аетерплячі, коли той дощ усухне; співають, вигукують:

Зійди, зійди, сонечко,

На попове полечко,

На бабине зіллячко,

На наше подвір'ячко!

Скоро сонечко з-за хмари виграло, вони так і замелись із хати. А мені ще довго-довгенько оддається то у тому кутку регіт, то у тому, наче хто у дзвіночки срібні видзвонює.

Увечері, смерком уже, вертаються з панщини люди, потомлені і варом соняшним, і тяжкою працею; всі мовчать — хіба який зітхне важко або заспіває сумної, сумної стиха...

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.